

КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

© П.Г. Ільчук, О.Г. Корольова, 2009

У статті досліджено історичні аспекти корпоративного управління та визначено його сучасні тенденції розвитку. Обґрунтовано вплив корпоративного управління на підвищення рівня конкурентоспроможності корпорацій.

Ключові слова: корпоративне управління, корпорація, конкурентоспроможність.

Важливість корпоративного управління (КУ), як основи реалізації управління будь-якими організаційно-економічними напрямками діяльності корпорацій, визначається саме провідною роллю акціонерних товариств (АТ) у національних та світовій економіці.

Акціонерна форма організування капіталу володіє великою кількістю позитивних організаційних та функціональних моментів, які притаманні саме даній організаційно-правовій формі та надають їй суттєві переваги над іншими формами підприємницьких об'єднань. Саме це спричинило порівняно раннє виникнення АТ, як підприємницьких структур.

Сучасне корпоративне управління – це складна економіко-правова система, що об'єднує норми законодавства, внутрішні нормативні документи та багаторівневу структуру управління, практику господарювання в державному та недержавному секторі, що дає можливість корпораціям реалізовувати свої потенційні можливості доступу до фондів фінансового ринку, ефективно здійснювати господарську діяльність, нагромаджувати курсову вартість корпорації через підвищення вартості акцій і захищати до того ж інтереси акціонерів і суспільства загалом. Саме охоплення такого широкого спектру сфер діяльності корпорацій та високий рівень впливу їх економічної діяльності зумовлює актуальність дослідження проблем корпоративного управління. Додатковим фактором важливості досліджень у сфері корпоративного управління є тривалий історичний період функціонування корпоративного управління, внаслідок чого у світовій економіці сформувались провідні економічні об'єкти (корпорації), вплив яких на світову економіку можна порівнювати із рівнем впливу окремих держав чи міжнародних фінансових організацій.

Хоча і в економічній, і у правовій зарубіжній та вітчизняній літературі існує певна невизначеність з поняттям “корпорація”, однак у правових базах розвинутих країн корпоративна форма має спільні риси і загальноприйнятим є твердження щодо ототожнення термінів “акціонерне товариство” та „корпорація”.

Дослідження історичних аспектів розвитку корпоративного управління дозволяє визначити ключові проблеми управління корпораціями, можливості їх уникнення чи вирішення, переваги корпорацій над іншими формами організування бізнесу та можливості їх використання в сучасних економічних умовах.

Підприємницькі об'єднання виникли ще у IV тис.до н.е. Так, економіка перших держав, наприклад, Шумерського царства, а також Месопотамії середини II тис.до н.е., ґрунтувались на родоплемінних об'єднаннях, що функціонували за рахунок капіталу членів общини. Аналогічні об'єднання відомі на території древніх асирійців та фінікійців. Значить у цей історичний період виникали об'єднання, що функціонували винятково відповідно до волі людей, котрі брали в них участь на паритетних засадах.

Відомі економісти XIX ст. Саварі, фон Савіні, Тель та інші визначали АТ як товариство, оскільки на той час форм організації бізнесу, аналогічних сучасним корпоративним об'єднанням, не існувало. Отже, попередниками сучасних АТ визначались товариства, які існували на основі спільного договору учасників, спрямовували свої зусилля на досягнення спільної господарської цілі та відповідали ключовим характеристикам сучасних АТ [1, с.407-409].

Перші товариства, в структурі яких існували елементи, властиві інституту АТ, виникли в Древній Греції [1, с.54]. В економіці Древнього Риму також функціонували господарські утворення, що ґрунтувались на об'єднанні капіталів населення міст. Так, відомий історик Момлезен однаково описував економіку як Древніх Афін, Риму, Коринту, так і Лондона, Парижа та Нью-Йорка ХІХ століття, стверджуючи, що здійснювані сучасним капіталом операції є спадщиною древньої цивілізації [4, с.8-10, 25]. У законодавстві Древнього Риму епохи Цицерона зустрічається товариське об'єднання публікантів (*societas publicanorum*), яке багато дослідників називають першим прообразом АТ. Організаційна структура *societas publicanorum* відповідала сучасним формам управління АТ.

Підприємницькі об'єднання мали також важливе значення в економіці середньовічних європейських країн. У Х ст. в Європі у гірничій галузі почали функціонувати товариські форми організування діяльності. У ХІІІ ст. в Італії товариства торгівців-власників суден набувають рис корпоративних об'єднань. У Франції та Німеччині виникли товариства з експлуатації млинів, що керувались правлінням, яке обирали учасники. Частки їхнього капіталу починають вільно продавати, передавати у заставу, переходити у спадок.

Також товариські об'єднання набували і окремих специфічних форм. Зокрема у ХІV ст. в Італії виникли військові товариства. У ХVІ ст., особливо під час правління королеви Єлизавети Тюдор, в Англії почали виникати піратські товариства, що були близькими до ранніх колоніальних компаній. Саме в піратських товариствах принцип відповідальності акціонерів винятково в межах свого вкладу набув значної актуальності. Найвідомішими з таких товариств стали товариства, що фінансували піратську експедицію (1572-1573рр.) та кругосвітню подорож Дрейка (1578-1580 рр.), прибуток якої становив 1,5 млн. ф.ст., за статутного капіталу товариства 5 тис. ф.ст.

ХVІ ст. можна вважати першим етапом еволюції корпорацій, коли акціонерну форму (спочатку лише за назвою) почали використовувати підприємці провідних країн Європи. Для обслуговування економічних інтересів була необхідною нова організаційно-правова форма, новий вид підприємницького об'єднання. Історично ним стала колоніальна компанія, протягом століття набувши такої форми, після удосконалення якої у ХІХ ст. і була сформована сучасна економіко-правова конструкція "акціонерне товариство". Протягом ХVІ-ХVІІ ст. було утворено близько 60 корпоративних об'єднань (колоніальних компаній), найвідомішими з яких є Московська (1533 р.), Голландська (1602 р.), Англійська (1600 р.) та Французька Ост-Індійська компанії. У ХVІ-ХVІІ ст., коли вони виникли, ніхто не розглядав їх як нову організаційно-правову форму. Тому про колоніальні компанії можна говорити як про "квазіакціонерні товариства". Аналогічні форми організування підприємницької діяльності, близькі до сучасних АТ, у ХVІІ-ХVІІІ почали застосовувати у Швеції, Данії, Росії. Одним із перших акціонерних (неколоніальних) товариств вважається Англійський банк, який був створений у 1864 році. Для його створення була оголошена передплата на 1,2 млн.ф.ст., які і були передані уряду Англії під 8% річних.

Основні ж принципи сучасного корпоративного управління були закладені лише в кінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. [6, с.366-367]. А безпосереднє законодавче регулювання корпоративної діяльності розпочалось із ХІХ ст. Уперше АТ, як організаційно-правова форма підприємницької діяльності, зафіксована у французькому Торговому кодексі 1808 року. Тому деякі дослідники саме його називають актом, із моменту видання якого виник правовий інститут „акціонерне товариство”. У 1843 році в Пруссії, у 1844 р. – в Англії, у 1856 р. – у Франції видають самостійні цивільно-правові закони про акціонерні товариства. У 1862 році в Англії всі законодавчі акти, що регулювали діяльність АТ, зведено в єдиний закон, і вперше у світі була запроваджена реєстраційна система створення АТ, а у 1867 році вперше дозволено випуск акцій на пред'явника [1, с. 225, 267, 295].

У другій половині ХІХ ст. АТ отримали повне право утворення та детальне законодавче регламентування їх діяльності практично у всіх країнах Європи та більшості американських штатів. З цього часу розпочався другий етап еволюції АТ, пов'язаний з початком використання акціонерної форми для створення господарських об'єднань незалежних юридичних осіб). Першою такою корпорацією була „Стандарт Оіл” Дж.Д. Рокфеллера.

Третій етап еволюції систем управління АТ, розпочався у 20-х роках ХХ ст., коли АТ набуло визнання найпрогресивнішої форми організування підприємницької діяльності. Наприкінці ХХ ст. практика усебічного регулювання діяльності корпорацій отримала назву "*корпоративне управління*" (КУ). У 1931 році А. Берлі і Г. Мінз (США) публікують свою основоположну роботу «Сучасна

корпорація і приватна власність» положення якої стали базою сучасних теорій у сфері КУ (концепція «колективного капіталізму»).

Останнім етапом історії КУ можна вважати період, починаючи з 50-х років ХХ ст. і до сьогодні, коли у країнах із ринковою економікою учасниками АТ стає значна частина населення. Вагомим досягненням на даному етапі розвитку КУ став розвиток внутрішніх корпоративних правил. У 1968 р. Європейське економічне співтовариство приймає директиву про корпоративне законодавство для європейських компаній. У 1992 р. комітет Кедбюрі публікує перший Кодекс корпоративного управління (Великобританія), наслідком якого стала реалізація принципу «прозорості» – корпорації почали публікувати фінансову звітність (спочатку вимога застосовувалась для включення в лістинг окремих бірж, однак на сучасному етапі вона зафіксована в законодавстві більшості країн світу). Також на даному етапі розвитку сформувались дві основні моделі КУ – Англо-саксонська (однорусна) та європейська (дворусна) та типова управлінська структура корпорації. Отже у ХХ ст. АТ стало домінуючою організаційно-правовою формою у світовій економіці. А тому КУ, як система управління будь-якими організаційно-економічними напрямками діяльності корпорацій, набуває надзвичайної важливості та забезпечує дотримання інтересів акціонерів і суспільства загалом [5, 2, 3].

Сучасні тенденції у КУ спрямовані на подальший розвиток процесів його становлення на попередніх етапах, а саме:

- затвердження національних принципів КУ та їх адаптація до міжнародних (основою яких є принципи КУ Організації з економічної співпраці і розвитку (ОЕСР)
- збільшення обсягу інформації про корпоративне управління у річних звітах корпорацій
- створення у складі керівних органів підрозділу з аудиту ефективності системи управління ризиками
- деталізація інформації про склади керівних органів корпорацій
- відображення у звітності участі членів спостережної ради у засіданнях
- дивідендна політика відображає ступінь дотримання компанією ключового права її акціонерів – права на отримання доходів від участі у ній

Таким чином, рівень ефективності корпоративного управління є визначальним фактором ефективності управління корпорації, господарської діяльності та можливостей доступу до фондів фінансового ринку. Удосконалення корпоративного управління сприяє більш активному залученню фінансових ресурсів, і відповідно – зростанню довіри до корпоративних суб'єктів на міжнародному рівні. Внаслідок ефективної реалізації КУ корпорація має можливість досягнути вищого рівня конкурентоспроможності за рахунок отримання конкурентних переваг шляхом реалізації як корпоративної стратегії конкурентоспроможності в цілому, так і окремих функціональних стратегій конкурентоспроможності - технологічної, виробничої (операційної), маркетингової, інвестиційно-економічної (фінансової), стратегії досліджень і розвитку, організаційної та стратегії людських ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Каминка А.И. Акционерные компании: Юридическое исследование. – СПб.: Типо-лит. А.Е. Ландау, 1902. – 512 с.
2. Козаченко А.В., Воронкова А.Э., Коренев Э.Н. Основы корпоративного управления: Учеб. пособие. – Луганск: Восточноукр. нац. ун-т., 2001. – 479 с.
3. Козаченко А.В., Воронкова А.Э. Корпоративное управление: Учеб. для студ. Вузов. – К.: Либра, 2004. – 367 с.
4. Сальвиоли Г. Капитализм в античном мире: Этюд по истории хозяйственного быта. – Харьков-Екатеринослав: Изд-во Всеукраинского гос. изд-ва, 1922. – 187с.
5. Супрун Н.А З історії акціонерного підприємництва в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наук. праць. – Дніпропетровськ, 2003. – вип.176. – С.11-16.
6. Функ Я.И., Михальченко В.А., Хвалей В.В. Акционерное общество. – Минск: Амалфея, 1999. – 608 с.
7. USAID Корпоративне управління – тенденції розвитку. – Судак, 2007 Edition [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.capitalmarkets.kiev.ua/download/escrin_4oct2007_rudenko.pdf.